

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**СІМЕЙНІ
(РОДИННІ) ЦІННОСТІ
ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової,
І. Давидової, О. Сафончик*

Одеса
Фенікс
2025

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» (протокол №від ... травня 2025 р.)*

Рецензенти:

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія»;

Менджул М. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права та процесу юридичного ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Спасибо-Фатеева І. В. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С 37 **Сімейні (родинні) цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми** : кол. монографія / за заг. ред.: Є. Харитонов, О. Харитонов, І. Давидової, О. Сафончик ; НУ «Одеська юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2025. – 508 с.

ISBN 978-617-8430-64-1

Монографія містить підсумкові результати наукових досліджень представників аксіологічної школи сімейного (родинного) права за останні десять років, присвячених аналізу правових проблем, що виникають у сфері сімейних (родинних) відносин під час гібридної війни.

Зокрема, характеризуються методологічне підґрунтя та значення ціннісної спрямованості досліджень у галузі сімейного (родинного) права.

Розглядаються мета та завдання, які постають перед українською наукою сімейного (родинного) права при вивченні сфери регулювання сімейних (родинних) відносин. Акцентується увага на необхідності врахування існування в українській правовій традиції категорій «сім'я» і «родина», як цінностей, що утворюють складну систему моральних та юридичних зв'язків, та водночас є одним з головних об'єктів гібридних загроз, а відтак потребують особливої уваги і забезпечення юридичного захисту прав та інтересів їхніх учасників під час гібридної війни. Аналізуються родинні цінності, що опинилися під руйнівним впливом всіх форм гібридної війни. Зокрема, наголошується, що на особливу увагу заслуговують проблеми захисту сімейних (родинних) цінностей, які наразі піддаються активній руйнації з боку агресора: негативний вплив на цивілізаційну самоідентифікацію українців (особливо такої вразливої категорії осіб, як діти), руйнування сімей, родин тощо. У такому контексті розглядаються, як юрисдикційні засоби захисту сімейних (родинних) цінностей, прав та інтересів, так і можливі засоби самозахисту прав та інтересів самими учасниками сімейних (родинних) відносин.

Розрахована на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, здобувачів вищої юридичної освіти, всіх, кого цікавить проблематика буття сімейного (родинного) права в умовах викликів гібридної війни з погляду аксіологічного підходу.

УДК 314.146:316.36

ISBN 978-617-8430-64-1

© Колектив авторів, 2025

Розділ 14. Альтернативні способи врегулювання сімейних конфліктів в умовах гібридної війни (<i>Алла Кирилюк, Лариса Галупова</i>)	376
Розділ 15. Медіація при врегулюванні сімейних конфліктів у період гібридної війни (<i>Лариса Галупова, Іван Мартинюк</i>)	410
Розділ 16. Механізми та принципи колізійного регулювання сімейних відносин з іноземним елементом в умовах гібридної війни (<i>Олена Кізлова</i>)	441
Розділ 17. Мислення спадкового права у <i>Modus Futuri Exacti</i> : виклики рекодифікації в умовах війни та європейської інтеграції (<i>Юрій Орзіх</i>)	471
Список основних праць представників школи	490

Розділ 15

МЕДІАЦІЯ ПРИ ВРЕГУЛЮВАННІ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

DOI

Лариса Галупова
кандидатка юридичних наук

Іван Мартинюк
кандидат юридичних наук

Медіація є одним із ключових механізмів альтернативного вирішення спорів, що ґрунтується на характерних для неї принципах та методах. У науковій доктрині медіація розглядається як структурований процес, у якому незалежний третій посередник (медіатор) допомагає сторонам конфлікту досягти взаємоприйнятного рішення без залучення органів державної влади або суду. Її основною метою є не лише врегулювання спору, а й збереження міжособистісних відносин, що особливо актуально у сімейних конфліктах, де інтереси дітей та довготривалі відносини між сторонами є визначальними¹.

Відповідно до Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX, медіація визначається як «добровільний, позасудовий, структурований процес, у якому медіатор допомагає сторонам конфлікту досягти взаємоприйнятного рішення»². Це визначення відповідає міжнародним стандартам, зокрема Рекомендації № R(98)1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо сімейної медіації, яка наголошує на важливості цього інструменту як засобу, що сприяє гуманізації правосуддя у сімейних справах³.

Сутність медіації полягає у трансформації конфлікту з деструктивної взаємодії у конструктивний процес переговорів. Головною

¹ Menkel-Meadow C. Mediation and its Applications in Family Disputes. *Harvard Law Review*. 2022. Vol. 135. No. 2. P. 128-145.

² Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>

³ Council of Europe. Recommendation № R(98)1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation. Strasbourg, 1998.

особливістю цього підходу є орієнтація не лише на правові норми, а й на емоційні, соціальні та психологічні аспекти відносин між сторонами. Дослідження показують, що використання медіації у сімейних справах сприяє зниженню рівня емоційного стресу учасників та підвищенню рівня виконання досягнутих домовленостей¹.

На відміну від судового розгляду, який передбачає змагальний процес і ухвалення рішення суддею, медіація пропонує сторонам можливість самостійно знайти взаємовигідне рішення. Як зазначають науковці, цей процес дозволяє уникнути ескалації конфлікту та мінімізує негативний вплив на дітей, які є найуразливішими учасниками сімейних спорів².

Сімейна медіація особливо ефективна у справах, що стосуються визначення місця проживання дитини, порядку спілкування з одним із батьків, розподілу сімейного майна та аліментних зобов'язань. У багатьох країнах, таких як Велика Британія, Німеччина та Канада, перед поданням позову до суду сторони зобов'язані пройти обов'язкову медіацію у сімейних справах. Наприклад, у Великій Британії відповідно до Family Law Act 1996 учасники розлучного процесу повинні спершу звернутися до медіатора, що значно зменшує судове навантаження³.

Медіація також активно впроваджується в Україні, хоча її застосування у сфері сімейних правовідносин досі є недостатньо розвиненим. Закон України «Про медіацію» закріплює загальні принципи та процедуру медіації, проте не передбачає її обов'язковості у сімейних справах. Це відрізняється від практики ЄС, де існує нормативна вимога щодо обов'язкової участі у медіації перед зверненням до суду, як це передбачено Директивою 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради⁴.

Водночас, для того, щоб медіація стала ефективним інструментом вирішення сімейних конфліктів, необхідно звернути увагу на рівень

¹ Wall J., Dunne T. The Cost-Benefit Analysis of Family Mediation. *Conflict Resolution Quarterly*. 2019. Vol. 36. № 3. P. 311-328.

² McIntosh J., Smyth B. Parenting Arrangements after Divorce: Mediation Outcomes. *Journal of Family Psychology*. 2020. Vol. 34. № 4. P. 560-576.

³ Family Law Act 1996. United Kingdom. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/contents>

⁴ Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council on Certain Aspects of Mediation in Civil and Commercial Matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008L0052>

професійної підготовки медіаторів. У розвинутих країнах ЄС та США функціонують спеціалізовані медіаційні центри, де професіонали проходять сертифікацію, що істотно підвищує якість процесу та формує довіру з боку громадян до цього механізму¹. В Україні розвиток інституту сімейної медіації потребує законодавчих змін, спрямованих на його популяризацію та інтеграцію у систему правосуддя, що відповідатиме європейським стандартам.

Медіація є важливим інструментом врегулювання сімейних конфліктів, який сприяє збереженню соціальних відносин, мінімізації стресу учасників та досягненню справедливих рішень. Її подальший розвиток в Україні залежить від удосконалення нормативно-правової бази та популяризації цього механізму серед населення².

Сімейна медіація є особливим видом альтернативного вирішення спорів, що ґрунтується на чітко визначених принципах та етичних засадах. Ці принципи закріплені як у міжнародних нормативних актах, так і в національному законодавстві багатьох країн, включаючи Україну.

Одним із основних принципів, які вирізняють медіації з-поміж інших способів вирішення спору є *принцип добровільності*. Добровільність є фундаментальною основою сімейної медіації. Сторони конфлікту мають право самостійно вирішувати, чи брати участь у процесі, а також можуть вийти з нього на будь-якому етапі. У деяких країнах, таких як Велика Британія та Німеччина, медіація може бути обов'язковим попереднім етапом перед судовим розглядом, але навіть у таких випадках рішення, прийняті під час медіації, залишаються виключно добровільними³.

Принцип добровільності забезпечує базовий етичний фундамент медіації, який відрізняє її від судового процесу, де сторонам часто доводиться брати участь у процесі за рішенням суду. Добровільність дає можливість учасникам не тільки зберегти свою автономію і контроль над процесом, але й обирати найбільш комфортний для них спосіб вирішення конфлікту.

Як влучно зазначає О. С. Можайкіна принцип добровільності можна розглядати з двох аспектів: процедурного та змістовного. Проце-

¹ Dunne T., Wall J. The Role of Professional Mediators in Family Disputes. *International Journal of Law and Family*. 2019. Vol. 33. № 1. P. 87-102.

² Folberg J., Milne A., Salem P. Divorce and Family Mediation: Models, Techniques, and Applications. Guilford Press, 2022. 558 p.

³ Roberts M. Mediation in Family Disputes: Principles and Practice. Routledge, 2017. 292 p.

дурна добровільність означає, що учасники медіації вступають у процес за власним бажанням, без будь-якого примусу, погоджуючись брати в ньому участь. Змістовна добровільність стосується вибору тем, проблем і питань, які сторони вирішують обговорювати під час медіаційних зустрічей¹.

З правової точки зору, принцип добровільності має важливе значення для забезпечення справедливості та чесності медіаційного процесу. Оскільки медіація ґрунтується на взаєморозумінні та співпраці сторін, можливість кожного учасника вільно вирішувати, чи хоче він продовжувати переговори, створює атмосферу довіри. Без примусу чи зовнішнього тиску люди більш схильні до пошуку компромісів і прийняття обґрунтованих рішень. Це знижує ризик «швидких рішень», які можуть бути прийняті під тиском чи страхом, що зазвичай спостерігається в судових розглядах.

Цікаво, що добровільність не означає повну відсутність регулювання чи організації процесу. У медіації зберігається структура, але без примусових обмежень. Так, якщо у традиційному судочинстві учасники зазвичай не мають можливості вибирати суддю чи вирішувати порядок розгляду справи, то у медіації сторони самі визначають, хто буде медіатором, на яких умовах проходитиме процес, а також які питання вони хочуть обговорити. Така гнучкість дозволяє знайти рішення, яке більше відповідає індивідуальним потребам учасників.

Ще одним аспектом добровільності є те, що цей принцип є запорукою збереження конфіденційності. Оскільки медіація є конфіденційним процесом, участь у ньому на добровільних засадах дозволяє зберегти приватність сторін, що, в свою чергу, сприяє більш відкритому та чесному діалогу. У ситуаціях, коли сторони обговорюють чутливі питання, наприклад, під час розлучення чи визначення опіки над дітьми, збереження конфіденційності є важливим чинником для створення безпечної та сприятливої атмосфери для прийняття рішень.

З психологічної точки зору, добровільність у медіації дозволяє учасникам зберігати відчуття контролю над ситуацією, що є важливим для їх психоемоційного стану. Коли людина не відчуває себе змушеною брати участь у процесі, а робить це з власного бажання,

¹ Можайкіна О. С. Сутність принципу добровільності в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2020. С. 77-79.

її готовність до співпраці і пошуку вирішення конфлікту значно зростає. Це особливо актуально для сімейних справ, де емоційна напруга може бути дуже високою. У ситуаціях, коли одна зі сторін має відчуття примусу, процес може стати ще більш конфліктним і непродуктивним. Тому добровільність є важливим механізмом для досягнення успішного результату.

Зрештою, принцип добровільності сприяє кращому прийняттю результатів медіації. Оскільки учасники процесу активно беруть участь у розробці вирішення спору, вони більше схильні до виконання досягнутих домовленостей. Це особливо важливо в сімейних справах, де необхідно зберегти тривалі та конструктивні відносини між сторонами, наприклад, між батьками та дітьми або між подружжям після розлучення. Водночас примусова участь в процесі може призвести до незадоволеності рішенням та ускладнити подальше виконання досягнутих угод.

Отже, принцип добровільності в медіації не лише забезпечує моральну та етичну основу цього процесу, але й робить його більш ефективним, оскільки стимулює до конструктивного діалогу та сприяє прийняттю рішень, які задовольняють інтереси всіх учасників.

Принцип нейтральності та неупередженості є основою для забезпечення ефективності та справедливості медіаційного процесу. Ці два принципи тісно пов'язані між собою і мають вирішальне значення для підтримки довіри учасників до медіації як механізму вирішення конфліктів.

Нейтральність медіатора означає, що він не має особистих інтересів у результаті медіації і не займає жодної сторони конфлікту. Медіатор повинен бути незалежним від будь-якої з учасницьких сторін і не впливати на процес прийняття рішень. Його завдання полягає не в тому, щоб підтримувати одну зі сторін, а в тому, щоб сприяти конструктивному діалогу та допомагати сторонам досягти взаємно прийняттого рішення¹. Це передбачає також відсутність будь-яких зовнішніх впливів, які могли б вплинути на відношення або ставлення медіатора.

Неупередженість медіатора полягає в тому, щоб він не надавав переваги жодній зі сторін, не демонстрував упереджене ставлення

¹ Мазаракі Н. А. Принцип нейтральності медіатора. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7. Ч. 1. С. 99-107.

до жодного учасника процесу, а також не оцінював ситуацію з точки зору особистих поглядів, уподобань або досвіду¹. Медіатор має забезпечити рівність умов для обох сторін, даючи їм однакову можливість висловити свою точку зору та враховувати їх інтереси при пошуку рішення. Він не повинен виявляти жодних симпатій чи антипатій до жодної зі сторін, оскільки це може суттєво вплинути на результат медіації.

Ці принципи гарантують, що процес медіації відбувається в атмосфері справедливості та рівності. Порушення принципів нейтральності та неупередженості може призвести до втрати довіри до медіації, що знижує її ефективність і може призвести до зриву переговорів або до судового розгляду справи.

Для забезпечення цього принципу в міжнародній практиці існують чіткі правила та стандарти сертифікації медіаторів, які вимагають від них об'єктивності та відсутності конфлікту інтересів. У деяких країнах, наприклад, медіатори мають пройти спеціальну сертифікацію, що підтверджує їх здатність бути нейтральними і неупередженими, а також знання етичних норм, які регулюють їхню діяльність. У разі порушення цього принципу медіатор може бути позбавлений сертифікації та права брати участь у медіаціях².

Крім того, принципи нейтральності та неупередженості також охоплюють поведінку медіатора під час проведення переговорів. Медіатор не повинен нав'язувати рішення сторонам чи вказувати їм, який варіант є «правильним». Його роль полягає в тому, щоб допомогти сторонам зрозуміти їхні потреби, інтереси та можливі варіанти вирішення конфлікту. Важливо, щоб медіатор сприяв створенню такої атмосфери, в якій учасники можуть висловлювати свої думки без страху бути осудженими або не зрозумілими.

Медіатор не має права підтримувати одну зі сторін або нав'язувати своє бачення розв'язання конфлікту. Він повинен залишатися нейтральним та неупередженим щодо учасників процесу, сприяючи конструктивному діалогу. У міжнародній практиці це регулюється

¹ Йосипенко С. Нейтральність та незалежність медіатора, як запорука успішної медіації. URL: <https://uba.ua/ukr/news/8303>

² Wall J. A., Stark J. B. Mediation: A Path Back for Couples in Conflict. *Dispute Resolution Journal*, 2009. 64(1). P. 47-56.

відповідними стандартами, зокрема Кодексом етики медіаторів Європейського форуму з медіації¹.

Таким чином, нейтральність і неупередженість медіатора є гарантією того, що процес медіації буде справедливим, ефективним і орієнтованим на досягнення взаємно прийнятного рішення для всіх учасників.

Принцип конфіденційності є одним з основних елементів медіаційного процесу, який сприяє формуванню атмосфери довіри між сторонами конфлікту. Конфіденційність у медіації передбачає, що інформація, яку сторони надають під час переговорів, не може бути використана поза межами медіаційного процесу без їх згоди². Це забезпечує безпеку та відкритість у процесі вирішення спору, оскільки учасники можуть обговорювати свої позиції, потреби та зацікавленість без страху, що їх слова будуть використані проти них у суді чи в інших органах. Принцип конфіденційності сприяє створенню умов для чесного і конструктивного діалогу, в якому кожна сторона може висловити свої погляди, не побоюючись негативних наслідків.

Важливим аспектом є те, що конфіденційність поширюється не тільки на інформацію, надану сторонами, але й на сам процес медіації, включаючи обговорення та зауваження, зроблені під час засідань. Це гарантує, що медіатор не може розголошувати або використовувати будь-яку інформацію, отриману в ході медіації, без спеціальної згоди сторін. Завдяки цьому, учасники медіації мають можливість вести відкриті дискусії, не побоюючись, що ці розмови стануть частиною судового процесу або інших процедур, що можуть негативно вплинути на їхні інтереси.

Принцип конфіденційності в медіації також має свої обмеження. Наприклад, якщо медіатор дізнається про факти, що можуть загрожувати безпеці учасників або третіх осіб, він зобов'язаний повідомити відповідні органи. Це може стосуватися, зокрема, ситуацій, коли є ознаки насильства в сім'ї, загроза життю або здоров'ю дітей чи інших осіб³. У таких випадках медіатор повинен діяти в межах законодав-

¹ European Code of Conduct for Mediators. 2004. URL: <https://www.europarl.europa.eu>

² Закон України «Про медіацію». Науково-практичний коментар. Станом на 1 квітня 2023 р. / За заг. Ред.: сора Кармазі О. О., Федоренко Т. В., кандидата юридичних наук, доцента Ізуті П. О. К.: Талком, 2023. 241 с.

³ Конфіденційність медіації. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/konfidenciinist-mediaciyi>

чих вимог, гарантуючи захист прав і безпеки учасників, при цьому не порушуючи основного принципу медіації – конфіденційності.

З огляду на це, конфіденційність у медіації є ключовим елементом, що забезпечує баланс між правами учасників на захист їхньої особистої інформації та необхідністю дотримання етичних і правових норм. Вона сприяє не лише успішному завершенню медіаційного процесу, а й забезпеченню його легітимності, оскільки учасники можуть бути впевнені в тому, що процес медіації не перетвориться на інструмент для збору доказів у рамках подальших судових або адміністративних розслідувань.

Водночас важливо зазначити, що принцип конфіденційності підтримується й закріплюється на законодавчому рівні у багатьох країнах. Наприклад, у Європейському Союзі директиви щодо медіації, зокрема Директива 2008/52/ЄС, чітко визначають вимоги до конфіденційності медіаційного процесу, встановлюючи необхідність для держав-членів вжити відповідних заходів для забезпечення цього принципу. У багатьох національних системах медіаторів зобов'язують підписувати угоду про конфіденційність перед початком медіації, що є частиною стандартів професійної етики¹.

Таким чином, конфіденційність є не лише юридичною гарантією, але й етичним стандартом, який забезпечує довіру між сторонами та медіатором, що є запорукою успішної та ефективної медіації. Вона сприяє глибокому і конструктивному діалогу між сторонами, де кожна зі сторін може відкрито виразити свої інтереси та потреби без страху або негативних наслідків, що виникають у разі розголошення цієї інформації.

Принципи самовизначення та рівності прав сторін створюють рівні умови для досягнення справедливого й взаємовигідного рішення.

Принцип самовизначення означає, що сторони самостійно ухвалюють рішення щодо участі в медіації, визначають зміст переговорів і приймають рішення без примусу з боку медіатора чи іншої сторони. Це гарантує, що процес є дійсно добровільним і спрямованим на досягнення рішення, яке враховує інтереси обох сторін. Самовизначення проявляється у свободі сторін встановлювати власні пріоритети, визначати прийнятність запропонованих варіантів і, за необхідності,

¹ Озерський І. В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 332 с.

відмовлятися від подальшої участі в медіації. Такий підхід забезпечує ефективність переговорного процесу, оскільки домовленості, досягнуті на основі добровільного вибору, мають вищий рівень дотримання у майбутньому¹.

Принцип рівності прав сторін забезпечує, що жодна зі сторін не має переваг або привілеїв у процесі медіації. Це означає, що кожен учасник має однакові можливості висловлювати свої позиції, пропонувати варіанти вирішення конфлікту та брати участь у прийнятті рішень². Медіатор відіграє важливу роль у дотриманні цього принципу, створюючи умови, за яких обидві сторони мають рівний доступ до інформації, можуть висловлювати свої аргументи та впливати на перебіг переговорів.

У практиці сімейної медіації рівність сторін особливо важлива, оскільки часто сторони можуть перебувати у нерівних позиціях через емоційний стан, фінансову залежність чи інші фактори. Тому ефективна медіація передбачає створення балансу між сторонами, щоб жодна з них не відчувала тиску або дискримінації. Це може включати, наприклад, залучення спеціалістів (психологів, юристів), які допомагають вразливішій стороні ефективніше висловлювати свої інтереси.

Важливість цих принципів підкреслюється і на міжнародному рівні. Так, Європейська конвенція про права людини гарантує рівність усіх перед законом, що знаходить своє відображення і в медіаційних процедурах, зокрема в директиві ЄС 2008/52/ЄС, яка закріплює право сторін на справедливу та рівноправну участь у переговорах.

Дотримання ключових принципів медіації створює передумови для ефективного та справедливого вирішення конфліктів. Однак важливо не лише розуміти теоретичні засади медіації, а й оцінювати її практичну ефективність у порівнянні з традиційним судовим розглядом чи зверненням до органів державної влади. Саме тому доцільно розглянути основні переваги медіації які пояснюють, чому все більше сторін обирають цей альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів.

¹ Мазаракі Н. А. Зміст та значення принципу самовизначення сторін медіації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія, соціологія, право*. 2017. Вип. 3/4. С.94-97. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2017/3-4/18.pdf>

² Про медіацію: Науково-практичний коментар до закону України. Станом на 1 квітня 2023 р. / За заг. ред. Кармази О. О., Федоренко Т. В., Ізюїти П. О. К. : Талком, 2023. 241 с.

Врегулювання сімейних конфліктів традиційно здійснюється через судові процедури, які передбачають ухвалення рішень на основі чинного законодавства та доказової бази. Водночас медіація, як альтернативний метод вирішення спорів, пропонує більш гнучкий, конфіденційний і менш конфронтаційний підхід. Вибір між судовим розглядом і медіацією залежить від характеру конфлікту, особистих обставин сторін і їхньої готовності до переговорів.

Судовий процес є суворо формалізованим і регулюється нормами процесуального права, що обмежує можливість сторін вільно впливати на хід справи. Суддя ухвалює рішення на основі наявних доказів та законодавчих норм, не беручи до уваги емоційні аспекти конфлікту.

Медіація, навпаки, є гнучким процесом, який дозволяє сторонам самостійно визначати умови врегулювання спору, виходячи з їхніх потреб та інтересів. Учасники можуть обговорювати питання, які не розглядатимуться в суді (наприклад, емоційні аспекти розлучення чи адаптацію дітей).

Судовий процес у сімейних справах може тривати від кількох місяців до кількох років, особливо якщо сторони подають апеляції. Така затримка негативно впливає на психологічний стан учасників конфлікту, особливо дітей. Медіація зазвичай займає від кількох зустрічей до кількох тижнів, залежно від складності справи. Це дозволяє швидше знайти компроміс і уникнути затяжного стресу для всіх учасників.

Судові процеси вимагають значних фінансових витрат: оплата судових зборів, адвокатів, експертних висновків тощо. У деяких країнах держава надає безкоштовну правову допомогу, але вона доступна не всім. Медіація є значно дешевшим способом вирішення спорів. Витрати на медіатора зазвичай нижчі, ніж на судовий процес, і багато країн (наприклад, Велика Британія, Німеччина) передбачають державне фінансування сімейної медіації.

Судові процеси є публічними, за винятком окремих випадків, передбачених законодавством. Учасники спору не можуть контролювати, яка інформація стане відомою третім особам. Це особливо важливо у випадках сімейного насильства або суперечок щодо опіки над дітьми.

Медіація, навпаки, забезпечує повну конфіденційність, що дозволяє сторонам обговорювати чутливі питання без ризику розголошення інформації.

Судовий процес часто посилює конфронтацію між сторонами, оскільки базується на принципі змагальності. Ворожість між учасниками може зберігатися навіть після ухвалення судового рішення, що особливо проблематично, якщо в подальшому їм потрібно взаємодіяти у вихованні дітей. Медіація сприяє збереженню чи навіть покращенню комунікації між сторонами, оскільки процес передбачає конструктивний діалог і пошук спільних рішень. Це особливо важливо в контексті спільного батьківства після розлучення.

Судові рішення є обов'язковими для виконання, але їхня реалізація може потребувати додаткових примусових заходів, таких як виконавче провадження. Це може затягнути процес і викликати додаткові витрати. Рішення, ухвалені під час медіації, виконуються добровільно, оскільки сторони самі дійшли до компромісу. Статистика показує, що рівень виконання медіаційних угод значно вищий, ніж судових рішень¹.

Гібридна війна, що триває в Україні, створює нові виклики для судової системи, включаючи затримки у розгляді справ, складнощі з доступом до судів на окупованих територіях тощо. В таких умовах медіація набуває особливого значення, адже вона:

1. Розвантажує судову систему – через війну навантаження на суди значно зросло, а їхня ефективність знизилася через нестачу кадрів, руйнування інфраструктури тощо. Медіація дозволяє вирішувати сімейні конфлікти без звернення до суду.

2. Гарантує швидке вирішення спорів. В умовах воєнного стану, час має критичне значення. Медіація дає змогу швидко дійти до домовленостей, не чекаючи тривалого судового розгляду.

3. Забезпечує психологічний комфорт учасників. Люди, які постраждали від війни, часто перебувають у стані стресу та емоційного виснаження. Медіація допомагає їм уникнути додаткового травматичного досвіду, пов'язаного із судовим процесом.

4. Сприяє збереженню сімейних відносин. Війна розділила багато сімей, спричинила міграцію, розлучення, зміни в родинних ролях. Медіація допомагає знайти компроміси, що зберігають або відновлюють сімейні відносини, особливо коли йдеться про батьківські обов'язки.

¹ Медіація та судова система: Що? Як? Навіщо? URL: https://namu.com.ua/ua/downloads/promomaterials/DODATOK_6_BROSHURA_MEDIATCHIA_TA_SUD.pdf

5. Може проводитися онлайн – військові дії ускладнюють фізичну присутність у судах. Медіаційні сесії можна проводити онлайн, що робить їх доступними навіть для внутрішньо переміщених осіб чи українців за кордоном.

Порівняльний аналіз сімейної медіації та судових процедур свідчить про те, що медіація є більш ефективним, швидким і гнучким інструментом врегулювання спорів. В умовах гібридної війни її значення тільки зростає, адже вона не лише допомагає окремим сім'ям, а й сприяє загальному зниженню соціальної напруги в суспільстві. Для України пріоритетним напрямком має стати активний розвиток медіації через відповідне законодавче забезпечення, популяризацію методу та державну підтримку.

Сімейні конфлікти, особливо ті, що стосуються розлучень, розподілу опіки над дітьми, розподілу майна та інших чутливих питань, мають не лише правову, а й глибоку психологічну природу. Саме тому медіація як альтернативний метод вирішення сімейних спорів покликана не лише знаходити юридично прийнятні рішення, а й враховувати емоційний стан учасників процесу, допомагаючи їм подолати конфлікт конструктивно. Психологічні аспекти сімейної медіації відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного діалогу між сторонами, зниженні рівня агресії та створенні атмосфери довіри, що значно підвищує шанси на добровільне виконання досягнутих домовленостей.

Однією з найважливіших психологічних особливостей сімейної медіації є її емоційно-орієнтований підхід, який дозволяє сторонам висловити свої почуття, страхи та очікування у безпечному середовищі. Дослідження показують, що учасники сімейних спорів часто відчують гнів, тривогу, образу чи навіть почуття провини, що заважає їм об'єктивно оцінювати ситуацію та приймати раціональні рішення. Медіатор, розуміючи ці емоційні чинники, застосовує методики активного слухання, емпатії та рефреймінгу, що дозволяють змінити негативне сприйняття конфлікту та спрямувати сторони на пошук спільних рішень.

Важливу роль відіграє також конфліктологічний аспект сімейної медіації, який базується на психологічних моделях управління конфліктами. Зокрема, теорія Томаса-Кілмана описує різні стилі поведінки в конфлікті, серед яких уникнення, конкуренція, компроміс,

співпраця та пристосування. Медіатор допомагає сторонам вийти зі стану конкуренції або уникнення і перейти до співпраці, що є ключовим для ефективного вирішення сімейних суперечок¹.

Одним із основних завдань медіації є управління рівнем стресу учасників. Судові процеси, як правило, супроводжуються високим рівнем психологічного тиску, оскільки вони мають конфронтаційний характер, вимагають публічного розгляду особистих проблем і часто тривають роками. Медіація, навпаки, створює менш формалізовану атмосферу, що сприяє зниженню тривожності та підвищенню почуття контролю над ситуацією.² Відомо, що люди, які відчують контроль над процесом ухвалення рішень, менш схильні до емоційного виснаження та приймають більш виважені рішення.

Ще одним психологічним аспектом сімейної медіації є розвиток комунікативних навичок сторін, що є важливим, особливо коли конфлікт пов'язаний із спільним батьківством після розлучення. У процесі медіації учасники навчаються використовувати ненасильницьку комунікацію, яка сприяє уникненню маніпуляцій, обвинувачень і агресивних висловлювань³. Натомість застосовується техніка «Я-повідомлень», яка дозволяє сторонам виражати свої потреби без звинувачень, що значно покращує міжособистісну взаємодію та формує навички конструктивного вирішення майбутніх суперечок.

Особливої уваги в контексті сімейної медіації заслуговує психологічний вплив конфлікту на дітей. Дослідження вказують, що тривалі сімейні суперечки негативно позначаються на емоційному та когнітивному розвитку дітей, сприяють появі тривожності, депресивних станів, проблем із соціалізацією. Медіація допомагає батькам усвідомити, що їхні дії та рішення впливають на дитячу психіку, і спрямовує їх на побудову ефективної моделі співпраці в питаннях виховання. Крім того, у деяких країнах, таких як Канада, Нідерланди та Швеція, активно розвивається дитячо-орієнтована медіація, що передбачає врахування думки дитини під час

¹ Модель конфлікту Томаса Кілманна (Thomas Kilmann Conflict Model). URL: <https://www.maxzosim.com/thomas-kilmann-conflict-management-model/>

² Бляхарський Я. С., Філюк О. С., Лазарева А. О. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн. *Академічні візії*. 2024. Вип. 35. С.1-11.

³ Що спільного між медіацією та ненасильницьким спілкуванням? URL: <https://im-campus.com/uk/що-спільного-між-медіацією-та-ненасил/>

вирішення спорів, що сприяє формуванню у неї почуття безпеки та стабільності¹.

Також варто зазначити, що сімейна медіація часто стикається з випадками нерівності сторін у переговорах, коли одна сторона має більш сильну психологічну позицію, а інша відчуває страх або емоційний тиск. Це може бути наслідком фінансової залежності, психологічного насильства або попереднього досвіду токсичних відносин. У таких випадках медіатор має дотримуватися принципу балансу, забезпечуючи рівні можливості для обох сторін. Досвід показує, що грамотне фасилітоване спілкування дозволяє навіть слабшій стороні отримати впевненість у своїй позиції та досягти справедливого результату.

Таким чином, психологічні аспекти відіграють важливу роль у сімейній медіації, адже вона не лише допомагає вирішувати юридичні питання, а й сприяє психологічному відновленню сторін, збереженню їхніх соціальних відносин та мінімізації негативних наслідків конфлікту для дітей. У сучасному суспільстві, особливо в умовах кризи та війни, розвиток сімейної медіації є стратегічно важливим, оскільки вона дозволяє уникнути ескалації сімейних суперечок та сприяє загальному зниженню соціальної напруги.

Медіація як альтернативний спосіб врегулювання сімейних спорів набула широкого поширення у міжнародній правовій практиці завдяки її ефективності, гуманному підходу та здатності забезпечити дотримання прав усіх учасників конфлікту. Визнання медіації як дієвого інструменту у сімейних справах відображене у численних міжнародних нормативних актах, рекомендаціях та судовій практиці. Зокрема, ООН, Європейський Союз, Рада Європи та Гаазька конференція з міжнародного приватного права (НССН) виробили низку стандартів, що визначають загальні принципи, механізми та етичні засади проведення медіаційних процедур у сімейних конфліктах².

Одним із ключових документів у сфері міжнародних стандартів сімейної медіації є Конвенція ООН про права дитини 1989 року, яка наголошує на необхідності врахування найкращих інтересів дитини

¹ Медіація. Настанови з належної практики застосування Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 25 жовтня 1980. URL: <https://assets.hcch.net/docs/53302537-eedd-4c25-a4aa-6120e90f8bc8.pdf>

² Хлистік М. А. Медіація: досвід європейських країн та перспективи для України. *Нове українське право*. 2022. Вип. 6. Том 2. С. 190-196.

в усіх рішеннях, що її стосуються (ст. 3)¹. Саме цей принцип є основоположним у сімейній медіації, оскільки будь-який конфлікт між батьками безпосередньо впливає на психологічний і соціальний стан дитини. ООН також заохочує застосування альтернативних методів вирішення сімейних спорів, зокрема через посередництво та примирення.

Європейське законодавство також містить низку важливих стандартів. Директива ЄС 2008/52/ЄС про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах встановлює загальні принципи медіації, що застосовуються й до сімейних спорів. Вона закріплює основні вимоги до якості медіації, зокрема добровільність участі, неупередженість медіатора та конфіденційність процедури². Директива також передбачає можливість судового схвалення медіаційних угод, що додає юридичної сили домовленостям, досягнутим у процесі посередництва.

Рада Європи також внесла значний внесок у розвиток стандартів сімейної медіації. Рекомендація № R (98) 1 Комітету міністрів Ради Європи щодо сімейної медіації визначає основні принципи, серед яких доступність процедури, захист прав дітей, спеціальна підготовка медіаторів і взаємодія з національними судовими системами³. Окремо наголошується на необхідності розвитку державних програм медіації, які мають гарантувати рівний доступ до цієї процедури для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу.

На особливу увагу заслуговує діяльність Гаазької конференції з міжнародного приватного права. У рамках цієї організації було розроблено Гаазьку конвенцію 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, яка передбачає застосування медіації як основного механізму врегулювання конфліктів, пов'язаних із незаконним вивезенням дітей за кордон одним із батьків⁴. Викори-

¹ UN Convention on the Rights of the Child, 1989. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

² Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008L0052>

³ Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation. URL: <https://rm.coe.int/09000016805e261d>

⁴ Hague Convention on the Civil Aspects of International Child Abduction, 1980. URL: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=24>

стання медіації дозволяє уникнути складних судових процесів та мінімізувати негативний вплив конфлікту на дитину, сприяючи швидкому відновленню правового статусу.

Крім міжнародних конвенцій, важливим стандартом є Керівництво ООН з питань сімейної медіації, яке рекомендує розробку національних стратегій розвитку альтернативного врегулювання сімейних спорів, підготовку кваліфікованих медіаторів і створення спеціалізованих центрів медіації при судових установах¹. Це сприяє підвищенню рівня довіри до посередницьких процедур і забезпечує їхню ефективність.

Особливу увагу міжнародні організації приділяють підготовці медіаторів у сфері сімейного права. Європейський кодекс поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediators) визначає етичні принципи, яких повинні дотримуватися фахівці, включаючи нейтральність, відсутність конфлікту інтересів та професіоналізм². Такі стандарти забезпечують належний рівень медіаційних процедур та гарантують захист прав усіх учасників процесу.

Таким чином, міжнародні стандарти медіації у сімейних конфліктах ґрунтуються на ключових принципах захисту прав дитини, добровільності, неупередженості та конфіденційності. Вони забезпечують правову основу для впровадження ефективних механізмів вирішення спорів, що дозволяють уникати тривалих судових розглядів і сприяють гармонізації сімейних відносин. Зважаючи на їхню ефективність, держави, включаючи Україну, активно імплементують міжнародні підходи до регулювання сімейної медіації, що є важливим кроком на шляху до забезпечення доступного та справедливого правосуддя для всіх членів сім'ї.

У листопаді 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про медіацію», який набрав чинності 15 грудня 2021 року. Цей закон встановлює правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфліктів (спорів), включаючи сімейні справи³.

¹ UN Guidelines on Family Mediation, 2016. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/Guidelines_Family_Mediation.pdf

² European Code of Conduct for Mediators. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/code_of_conduct_for_mediators_en.pdf

³ Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1875-20>

Закон також визначає вимоги до медіаторів, які повинні мати відповідну підготовку та дотримуватися норм професійної етики. Це забезпечує якість та ефективність медіаційних процедур, а також захист прав та інтересів сторін.

Таким чином, законодавство України щодо застосування медіації у сімейних справах створює правову основу для альтернативного вирішення конфліктів, що сприяє зниженню навантаження на судову систему та забезпечує більш гнучкі та індивідуально орієнтовані підходи до врегулювання сімейних спорів.

Медіація в сімейних конфліктах в Україні набуває все більшого значення як ефективний альтернативний метод вирішення спорів, що дозволяє знизити навантаження на судову систему та забезпечити більш гнучкі й індивідуальні підходи до врегулювання сімейних питань. Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої нейтральний медіатор допомагає сторонам досягти взаємоприйняттого рішення¹.

Судова практика в Україні поступово інтегрує медіацію як засіб вирішення сімейних спорів. Суди в своїх ухвалах зазначають, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Це свідчить про визнання судами потенціалу медіації у зменшенні кількості судових розглядів та сприянні більш швидкому та ефективному вирішенню конфліктів.

Застосування медіації в сімейних спорах є особливо актуальним в умовах воєнного стану в Україні. Військові дії можуть викликати серйозний стрес та травматичні події для членів сімей, що ускладнює процес вирішення спорів як з юридичної, так і з психологічної точки зору. У таких умовах медіація виступає як ефективний метод збереження сімейного благополуччя та вирішення конфліктів, що виникають у ситуаціях військових загроз. Загалом, судова практика в Україні демонструє зростаюче визнання та інтеграцію медіації як ефективного інструменту вирішення сімейних конфліктів, що сприяє зниженню навантаження на судову систему та забезпечує більш гнучкі й індивідуальні підходи до врегулювання сімейних спорів².

¹ Медіація в сімейних спорах. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/mediacia-v-simeinix-sporax>

² Маліннікова Д. К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2024. Том 35 (74). № 1. С. 36-40.

Законодавче регулювання сімейної медіації в Україні стикається з низкою проблем, які перешкоджають її ефективному впровадженню та розвитку. Однією з головних проблем є недостатня інтеграція медіації в судову систему. Хоча Верховний Суд України підтримує розвиток медіації, на практиці судді рідко пропонують сторонам скористатися цим інструментом, що свідчить про відсутність врегульованої на державному рівні ролі судів у процесі медіації¹.

Крім того, існує проблема відсутності процесуальних механізмів та стимулів для сторін спору щодо використання медіації. Це створює бар'єри для її застосування та знижує ефективність альтернативних способів вирішення конфліктів².

Ще однією проблемою є недостатня поінформованість населення про можливості та переваги медіації. Багато громадян не знають про існування цього інструменту або не розуміють його суті, що обмежує його застосування у вирішенні сімейних спорів³.

Для вдосконалення законодавчого регулювання сімейної медіації в Україні необхідно здійснити низку заходів. По-перше, слід розробити та впровадити процесуальні механізми, які б стимулювали сторони до використання медіації. Це може включати, наприклад, запровадження обов'язкової медіації перед зверненням до суду у певних категоріях сімейних спорів.

По-друге, необхідно забезпечити інтеграцію медіації в судову систему. Це передбачає визначення ролі судів у процесі медіації та навчання суддів щодо переваг та процедур медіації, щоб вони могли ефективно направляти сторони до цього способу вирішення спорів.

По-третє, важливо підвищувати обізнаність населення про медіацію через інформаційні кампанії, освітні програми та залучення засобів масової інформації. Це допоможе змінити сприйняття медіації як ефективного та доступного способу вирішення сімейних конфліктів. Таким чином, для вдосконалення законодавчого регулювання сімейної медіації в Україні необхідно комплексно підходити до вирішення

¹ Реалії та перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <https://pravo.ua/realii-ta-perspektyvy-rozvytku-mediatsii-v-ukraini/>

² Усатюк Л. Реалії та перспективи розвитку медіації в Україні. URL: <https://pravo.ua/realii-ta-perspektyvy-rozvytku-mediatsii-v-ukraini/>

³ Кацьора О. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. *Грані*. 2021. Том 24. № 7-8. С. 21-25.

існуючих проблем, враховуючи як законодавчі, так і практичні аспекти впровадження медіації.

Для повного та всебічного дослідження процедури медіації при врегулюванні сімейних конфліктів необхідно визначити її переваги при розгляді окремих категорій сімейних спорів. Так, медіація у процесі розлучення є ефективним інструментом мирного врегулювання конфліктів між подружжям, що дозволяє уникнути тривалих судових процесів та зменшити рівень емоційного напруження. На відміну від судового розгляду, де рішення ухвалює суддя, медіація передбачає спільну участь обох сторін у розробці компромісних рішень. Учасники медіаційного процесу мають можливість обговорити такі важливі аспекти, як розподіл майна, опіка над дітьми, фінансова підтримка та інші питання, що виникають у зв'язку з розірванням шлюбу. Головна мета цього підходу – досягнення взаємоприйнятних рішень, які враховують інтереси всіх членів сім'ї, особливо дітей.

Перевагами медіації є її добровільність, конфіденційність та орієнтація на довготривалу співпрацю між сторонами, що є особливо важливим у випадках, коли подружжя має спільних дітей. Медіація сприяє налагодженню конструктивного діалогу між колишніми партнерами та допомагає уникнути конфронтаційних ситуацій у майбутньому. Зокрема, дослідження показують, що діти, чиї батьки використали медіацію під час розлучення, менше страждають від психологічних травм, ніж ті, чиї батьки вдаються до затяжних судових суперечок¹.

Разом з тим, процес медіації має і певні ризики. Однією з головних проблем є те, що медіація не завжди є ефективною у випадках, коли між подружжям існує значний дисбаланс сил, наприклад, коли один із партнерів зазнавав домашнього насильства або перебував у фінансовій залежності від іншого. Крім того, оскільки медіація не передбачає примусового виконання досягнутих домовленостей, виникає ризик того, що одна зі сторін може відмовитися виконувати свої зобов'язання, що призведе до необхідності звернення до суду².

¹ Що таке медіація під час розірвання шлюбу. URL: <https://legalconsult-online.com.ua/медіація-в-розлученні/>

² Переваги сімейної медіації при вирішенні питання про розірвання шлюбу. URL: https://protocol.ua/ua/perevagi_simeynoi_mediacsii_pri_virishenni_pitannya_pro_rozirvannya_shlyubu_1/

Законодавство України передбачає можливість використання медіації у сімейних справах, проте цей інститут ще не є достатньо розвиненим. Прийняття Закону України «Про медіацію» стало важливим кроком на шляху до запровадження цієї практики в юридичну сферу, однак на практиці існує низка проблем, пов'язаних із недостатньою обізнаністю громадян щодо можливостей медіації, відсутністю єдиних стандартів підготовки медіаторів та невизначеністю статусу медіаційних угод у судовому процесі¹.

Однак попри ці виклики, медіація залишається важливим інструментом у процесі розлучення, оскільки дозволяє сторонам зменшити рівень конфліктності, зберегти гідні відносини після розлучення та мінімізувати негативний вплив розриву шлюбу на дітей. З урахуванням сучасних викликів, зокрема гібридної війни, коли сім'ї часто перебувають у стресових умовах через вимушене розлучення через мобілізацію чи міграцію, розвиток медіації як альтернативного методу врегулювання сімейних конфліктів набуває особливого значення.

Врегулювання спорів щодо опіки над дітьми та визначення їх місця проживання є однією з найскладніших категорій сімейних конфліктів, оскільки безпосередньо зачіпає інтереси дитини та може мати довготривалі наслідки для її психологічного і соціального розвитку. Традиційно такі спори розглядаються в судовому порядку, однак судові процеси часто супроводжуються високим рівнем конфліктності між батьками, що негативно позначається на емоційному стані дитини. Саме тому, медіація виступає як ефективний альтернативний метод вирішення таких суперечок, орієнтований на пошук компромісних рішень з урахуванням інтересів всіх сторін.

У процесі медіації щодо опіки над дітьми батьки мають можливість у спокійній атмосфері обговорити всі питання, пов'язані з утриманням, вихованням та місцем проживання дитини. Медіатор допомагає сторонам уникнути емоційного загострення, спрямовуючи дискусію у конструктивне русло. На відміну від суду, де ухвалюється обов'язкове для виконання рішення, у межах медіації рішення виробляється самими батьками, що підвищує його ефективність та добровільне виконання. Такий підхід сприяє підтриманню нормаль-

¹ Николаєва Г. Сімейна медіація. URL: <https://advokat-nikolaeva.com/blog/simejna-mediaczija/>

них відносин між колишнім подружжям, що є важливим для психологічного комфорту дитини.

Основними критеріями, які враховуються під час визначення місця проживання дитини, є її вік, прив'язаність до кожного з батьків, можливості кожного з них забезпечити належні умови для виховання та навчання, а також власна думка дитини, якщо вона досягла відповідного віку. Сьогодні міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, наголошують на необхідності врахування найкращих інтересів дитини під час прийняття рішень щодо її проживання та опіки. Водночас на практиці батьки рідко звертаються до медіаційних процедур, віддаючи перевагу судовому розгляду. Основними причинами цього є низька довіра до таких процедур, а також складність правозастосування досягнутих домовленостей, якщо одна зі сторін ухиляється від їх виконання. Під час воєнного стану та в умовах гібридної війни врегулювання таких спорів набуває особливої актуальності, оскільки багато сімей перебувають у ситуації примусової розлуки через мобілізацію, евакуацію або інші обставини. Використання медіації в таких умовах дозволяє знайти гнучкі рішення, які враховують інтереси всіх учасників процесу, зокрема дитини, і сприяють мінімізації конфліктних ситуацій у майбутньому. Враховуючи сучасні виклики, необхідним є подальше вдосконалення законодавчого регулювання сімейної медіації, зокрема через розробку механізмів імплементації досягнутих угод та забезпечення обов'язковості їх виконання, що сприятиме розширенню практики застосування цього інституту в Україні.

Фінансові аспекти сімейної медіації, зокрема поділ майна та аліментні зобов'язання, є одними з найбільш конфліктогенних питань при розірванні шлюбу. Враховуючи, що судові процеси в цих справах можуть тривати роками, супроводжуватися значними витратами та психологічним виснаженням сторін, медіація стає ефективним інструментом для швидкого й менш затратного вирішення таких конфліктів. Поділ майна при розлученні зазвичай пов'язаний із встановленням права власності на нерухомість, автомобілі, фінансові активи, бізнес, а також спільні боргові зобов'язання. У судовій практиці України майно, набуте подружжям під час шлюбу, за загальним правилом ділиться порівну, якщо інше не передбачено шлюбним договором чи домовленістю сторін (ст. 60 Сімейного кодексу України). Однак су-

довий процес може загострювати конфлікт між сторонами, тоді як медіація дозволяє знайти більш гнучкі рішення, що враховують як юридичні, так і емоційні питання при конфлікті.

Альтернативне врегулювання спорів щодо поділу майна через медіацію ґрунтується на інтересах сторін, а не на суворих юридичних формулюваннях. Наприклад, один із подружжя може відмовитися від частки у квартирі в обмін на інші фінансові компенсації чи права на бізнес. Важливо, що угоди, досягнуті в рамках медіації, можуть бути нотаріально завірені та мати юридичну силу, що мінімізує ризики їх невиконання.

Аліментні зобов'язання – ще одна складна фінансова сфера, що часто стає причиною судових розглядів. В Україні розмір аліментів визначається відповідно до статей 181-183 Сімейного кодексу України, виходячи з доходів платника та потреб дитини. У судовій практиці часто виникають спори щодо сум, строків і способів виплат, що може ускладнювати процес примусового виконання рішень. Медіація у питаннях аліментів дозволяє розробити більш гнучкі та вигідні для обох сторін умови. Наприклад, замість стандартних щомісячних виплат батьки можуть домовитися про одноразову компенсацію або про передачу майна на користь дитини. У деяких випадках медіація сприяє усвідомленню платником необхідності забезпечення гідного рівня життя для дитини, що зменшує ризики ухилення від сплати аліментів.

З фінансової точки зору медіація є значно дешевшим інструментом порівняно з судовими процесами, оскільки дозволяє уникнути витрат на судові збори, адвокатів і тривалі процедури виконавчого провадження. Крім того, зниження конфліктності між батьками позитивно впливає на психологічний стан дитини, що є одним із ключових пріоритетів при вирішенні сімейних спорів.

З огляду на сучасні виклики, зокрема економічну нестабільність та наслідки війни, розвиток медіаційних механізмів у сфері фінансових питань сімейних спорів є важливим напрямком удосконалення правозастосовної практики в Україні. Запровадження більш чітких законодавчих механізмів виконання медіаційних угод та підвищення рівня правової культури населення сприятиме популяризації цього інструменту та його ефективному використанню.

Сімейні конфлікти часто виникають через нерівномірний розподіл обов'язків, фінансові труднощі, розбіжності у вихованні дітей, втручан-

ня родичів та психологічні проблеми. Судові процедури, як правило, посилюють протистояння, тоді як медіація сприяє діалогу, враховуючи інтереси всіх сторін. Конфлікти між подружжям можуть стосуватися як матеріальних, так і нематеріальних аспектів сімейного життя. Наприклад, нерівномірний розподіл домашніх обов'язків або несумісність життєвих пріоритетів часто призводять до тривалих суперечок. У таких випадках медіатор допомагає подружжю усвідомити причини конфлікту та знайти компромісне рішення. Крім того, якщо сторони вирішили розлучитися, медіація дає змогу зробити це мирно, з мінімальними емоційними втратами та негативними наслідками для дітей.

Конфлікти між батьками та дітьми є ще однією складною сферою сімейної медіації. Часто вони виникають у підлітковому віці через різницю в цінностях, способі життя або контролі з боку батьків. Замість примусових заходів, які можуть призвести до подальшого відчуження, медіація дозволяє обом сторонам висловити свої потреби та знайти взаємоприйнятне рішення. Наприклад, у країнах ЄС розроблено спеціальні програми медіації для сімей із проблемними підлітками, що сприяють їхній соціальній адаптації та зміцненню родинних відносин¹.

Особливого значення набуває врегулювання конфліктів між старшими членами родини та молодшим поколінням, зокрема щодо догляду за літніми родичами, спадкового майна чи фінансових питань. Часто непорозуміння між поколіннями загострюються через відсутність діалогу або розбіжності у поглядах. Медіація може допомогти розв'язати такі конфлікти, сприяючи взаєморозумінню та забезпечуючи врахування потреб всіх учасників процесу. Наприклад, у США та Великій Британії діють спеціалізовані програми «elder mediation», що дозволяють врегульовувати конфлікти у сім'ях з літніми людьми та уникати судових суперечок².

Одним із найскладніших питань є втручання родичів у сімейні відносини, що може призвести до конфліктів між подружжям або між батьками та дітьми. Медіація допомагає визначити межі особи-

¹ Явор О. А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання*. С. 47-53. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2021/07/11-1.pdf>

² Mediation. URL: https://sccarbitrationinstitute.se/en/our-services/mediation/?gad_source=1&gbraid=0AAAAAoNYkOVhvWYPFhXv7gawpCFOh5SJq&gclid=Cj0KCQjwhYS_BhD2ARIsAJTMMQZnrILyW08t5BIDu2ZJysZGcUYUMZl4IFwya_y-SIKFxGIVww5JcOYaAgd_EALw_wcB

стого простору кожного члена сім'ї та запобігти надмірному впливу третіх осіб на прийняття сімейних рішень.

Отже, сімейна медіація є ефективним способом мирного врегулювання спорів, що дозволяє уникнути судової тяганини, зберегти відносини між членами сім'ї та забезпечити найкращі інтереси дітей. Запровадження державних програм підтримки медіації, підготовка кваліфікованих медіаторів та підвищення рівня правової обізнаності громадян сприятиме поширенню цієї практики в Україні та наблизить її до міжнародних стандартів.

Сімейний медіатор відіграє ключову роль у процесі мирного врегулювання конфліктів між членами родини, забезпечуючи об'єктивність, нейтральність та професійний підхід до вирішення спорів. Його компетенції охоплюють широкий спектр знань, навичок та етичних стандартів, що є необхідними для ефективного посередництва.

Компетенція сімейного медіатора – це сукупність знань, навичок, професійних якостей та етичних стандартів, необхідних для здійснення посередництва у сімейних конфліктах з метою досягнення взаємоприйнятного рішення сторонами.

Ця компетенція охоплює:

1. Юридичні знання – орієнтація у сімейному праві, законодавстві щодо медіації, міжнародних стандартах альтернативного вирішення спорів.

2. Психологічні навички – вміння аналізувати емоційний стан сторін, застосовувати техніки активного слухання, управління конфліктом та стресом.

3. Комунікативні здібності – здатність до ведення переговорів, фасилітації діалогу, встановлення довіри між сторонами.

4. Етичні стандарти – дотримання принципів нейтральності, конфіденційності, добровільності та неупередженості у процесі медіації.

5. Організаційні вміння – структурація процесу медіації, допомога у формуванні взаємоприйнятних рішень, документальне оформлення досягнутих домовленостей.

Компетентний сімейний медіатор діє відповідно до міжнародних та національних стандартів медіації, сприяючи мирному врегулюванню сімейних спорів¹. Наприклад, у країнах ЄС до кваліфікаційних

¹ Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петренко. К. : Обнова компані 2017. 256 с.

вимог сімейного медіатора входять юридична освіта або спеціалізовані сертифікати, що підтверджують його компетентність у сфері медіації.

Одним із ключових обов'язків сімейного медіатора є збереження нейтралітету та конфіденційності. Він не може приймати сторону одного з учасників конфлікту або впливати на їхні рішення. Учасники процесу повинні відчувати, що медіатор неупереджений і забезпечує рівні можливості для кожної сторони висловити свої аргументи та пропозиції щодо вирішення спору.

Сімейний медіатор також несе відповідальність за структурування переговорного процесу. Він організовує зустрічі, визначає порядок розгляду питань, допомагає учасникам виробити реалістичні та життєздатні рішення. Крім того, він може залучати до процесу незалежних експертів – психологів, фінансових консультантів чи юристів – якщо це необхідно для всебічного розгляду проблеми. Наприклад, у США деякі моделі сімейної медіації передбачають участь кількох медіаторів із різними спеціалізаціями, що дозволяє охопити всі аспекти конфлікту.

Одним із важливих завдань медіатора є складання медіаційної угоди. Цей документ фіксує досягнуті домовленості та може мати юридичну силу, якщо сторони погоджуються на його виконання. У країнах Європейського Союзу підписані в межах медіації угоди можуть бути затверджені судом, що гарантує їхню обов'язковість для виконання.

У кризових ситуаціях, зокрема під час військових дій чи економічної нестабільності, сімейний медіатор може виконувати ще й роль кризового комунікатора, допомагаючи сім'ям адаптуватися до нових обставин, запобігати розпаду родини або зменшувати психологічне навантаження на дітей. У таких умовах особливо важливо, щоб медіатор мав навички роботи з травматичним досвідом, розумів особливості соціальної підтримки постраждалих сімей та міг сприяти стабілізації родинних відносин.

Таким чином, сімейний медіатор виконує комплексну роль, поєднуючи юридичну експертизу, психологічну підтримку та комунікативні навички. Його діяльність сприяє мирному врегулюванню сімейних конфліктів, збереженню емоційного добробуту учасників та зміцненню інституту сім'ї в суспільстві.

Сімейна медіація є альтернативним методом вирішення конфліктів, який передбачає участь нейтрального посередника – медіатора – для досягнення взаємоприйнятного рішення між сторонами. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від застосування відповідних методів та технік, які сприяють конструктивному діалогу та взаєморозумінню¹.

Основні методи та техніки сімейної медіації:

1. *Активне слухання* – медіатор уважно вислуховує кожну сторону, підтверджуючи їхні почуття та переживання. Це сприяє створенню атмосфери довіри та відкритості, що є фундаментом для подальшого конструктивного діалогу.

2. *Перефразування та резюмування*. Ця техніка дозволяє медіатору уточнювати та підсумовувати висловлювання сторін, забезпечуючи правильне розуміння та запобігаючи можливим непорозумінням.

3. *Відкриті запитання*. Використання питань, які спонукають до розгорнутих відповідей, допомагає сторонам глибше усвідомити свої потреби та інтереси, що є ключовим для пошуку взаємоприйнятних рішень.

4. *Нейтралізація емоцій*. Медіатор допомагає сторонам управляти своїми емоціями, знижуючи напруженість та запобігаючи ескалації конфлікту. Це досягається через визнання емоцій та спрямування уваги на вирішення проблеми.

5. *Фокусування на інтересах, а не на позиціях*. Медіатор сприяє переходу від жорстких позицій до обговорення реальних інтересів та потреб сторін, що відкриває можливості для гнучких та креативних рішень.

6. *Структурування процесу*. Чітке визначення етапів медіації, таких як підготовка, вступна частина, обговорення проблеми, пошук рішень та укладення угоди, забезпечує послідовність та ефективність процесу.

7. *Розвиток варіантів рішень*. Медіатор стимулює сторони до генерування можливих варіантів вирішення конфлікту, оцінюючи їхні переваги та недоліки, що дозволяє обрати найбільш прийнятне рішення для всіх учасників.

¹ Данилентко П. Сімейна медіація як альтернатива суду. *Юридична газета онлайн: всеукраїнське професійне юридичне видання*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/simeyna-mediaciya-yak-alternativa-sudu.html>

Застосування цих методів та технік у сімейній медіації сприяє ефективному вирішенню конфліктів, збереженню або покращенню взаємин між членами родини та мінімізації негативних наслідків для всіх учасників процесу.

Ефективність медіаційного процесу значною мірою залежить від професійної підготовки медіаторів, їх сертифікації та постійного вдосконалення професійних навичок. Підготовка сімейних медіаторів включає отримання відповідних теоретичних знань та практичних навичок для роботи з конфліктуючими сторонами. Відповідно до міжнародних стандартів, базовий курс підготовки медіатора повинен містити не менше 40–60 годин навчання, що включає такі модулі:

- Основи теорії конфлікту та комунікації;
- Методи та техніки медіації;
- Психологічні аспекти сімейних конфліктів;
- Правові аспекти сімейної медіації.

В Україні такі навчальні програми пропонують різні установи, зокрема Українська академія медіації та Асоціація сімейних медіаторів України. Навчання включає як очні, так і дистанційні курси, а також інтерактивні семінари та симуляційні вправи. Сертифікація є важливим етапом у професійному становленні сімейного медіатора, оскільки вона підтверджує відповідність його кваліфікації міжнародним та національним стандартам. В Україні сертифікація медіаторів регулюється Законом України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. Відповідно до цього закону, медіатор повинен пройти акредитований курс навчання (90 год.) та отримати сертифікат, що підтверджує його професійну компетентність. Сертифікація здійснюється через професійні організації, що відповідають за якість підготовки фахівців, такі як Українська академія медіації, Центр медіації при Києво-Могилянській бізнес-школі та інші. Успішне складання сертифікаційного іспиту дозволяє медіатору офіційно здійснювати свою діяльність у сфері сімейної медіації.

Після отримання сертифікату медіатор зобов'язаний підтримувати та розвивати свої професійні навички. Це включає:

- Участь у спеціалізованих курсах та тренінгах;
- Роботу в професійних асоціаціях та об'єднаннях;
- Участь у міжнародних конференціях та стажуваннях;
- Обмін досвідом із колегами та наставництвом.

Наприклад, Асоціація сімейних медіаторів України пропонує своїм членам можливості для професійного розвитку через участь у майстер-класах, науково-практичних конференціях та робочих групах. Крім того, важливим аспектом розвитку є безперервне навчання через ознайомлення з сучасними дослідженнями та нормативними змінами у сфері медіації. Таким чином, ефективне функціонування сімейної медіації неможливе без належної підготовки, сертифікації та постійного вдосконалення професійних навичок медіаторів. Розвиток навчальних програм та удосконалення механізмів сертифікації сприятимуть підвищенню якості надання медіаційних послуг у сімейних конфліктах, що має особливе значення у сучасних соціально-економічних умовах.

Медіація у сімейних конфліктах має низку переваг у порівнянні із судовими процедурами, зокрема гнучкість, конфіденційність, економічну ефективність та орієнтованість на інтереси сторін. Аналіз практичних кейсів свідчить, що використання медіації сприяє значному зниженню рівня конфліктності між сторонами та покращенню їхніх відносин у довгостроковій перспективі.

Значна перевага медіації проявляється під час гібридної війни, коли сім'ї опиняються у складних соціально-економічних умовах, а судова система перевантажена. Використання альтернативних методів врегулювання спорів дозволяє швидше та ефективніше досягати компромісу, зберігаючи сімейні відносини та емоційне благополуччя дітей.

Таким чином, ефективне функціонування сімейної медіації неможливе без належної підготовки, сертифікації та постійного вдосконалення професійних навичок медіаторів. Розвиток навчальних програм та удосконалення механізмів сертифікації сприятимуть підвищенню якості надання медіаційних послуг у сімейних конфліктах, що має особливе значення у сучасних соціально-економічних умовах.

У сучасних умовах розвитку цифрових технологій та глобалізації онлайн-медіація стає важливим інструментом альтернативного вирішення спорів, зокрема у сімейних правовідносинах. Її актуальність обумовлена низкою соціальних, правових та технологічних факторів.

По-перше, онлайн-медіація дозволяє значно розширити доступ до правосуддя, особливо для осіб, які проживають у віддалених регіонах або за кордоном. У контексті сімейних спорів, коли сторони можуть

перебувати у різних країнах через трудову міграцію чи інші життєві обставини, цифрові платформи забезпечують можливість ефективного вирішення конфліктів без необхідності особистої присутності.

По-друге, пандемія COVID-19 продемонструвала необхідність переходу багатьох правових процесів в онлайн-формат. Це сприяло формуванню нормативної бази та технологічної інфраструктури для проведення медіаційних процедур дистанційно. Наприклад, Європейський Союз розробив рекомендації щодо цифрових судових процедур, які включають аспекти онлайн-медіації.

По-третє, онлайн-медіація сприяє зниженню емоційного напруження між сторонами, оскільки виключає безпосередній фізичний контакт, що може бути важливим у випадках, коли між подружжям або іншими членами сім'ї існує значний рівень конфлікту чи навіть ризик насильства. Водночас дослідження показують, що онлайн-формат дозволяє більш ефективно структурувати переговори та забезпечує рівний доступ до слова кожній стороні.

По-четверте, цифрові платформи, що використовуються для медіації, надають можливість запису сесій (за згодою сторін), спрощують документування домовленостей та їх подальше виконання. Крім того, автоматизовані алгоритми та штучний інтелект можуть допомагати у виявленні ключових тем конфлікту та пропонувати можливі рішення.

Водночас, онлайн-медіація має певні виклики, серед яких – необхідність забезпечення конфіденційності, кібербезпеки, а також наявність чіткої нормативної регламентації її правового статусу. Наприклад, в Україні Закон «Про медіацію» не містить окремого регулювання онлайн-медіації, що створює правові прогалини щодо її офіційного визнання та виконання рішень, досягнутих в онлайн-форматі¹.

Таким чином, онлайн-медіація є перспективним напрямом розвитку сімейного права, який потребує подальшого вдосконалення нормативної бази, впровадження технологічних рішень та формування відповідних компетенцій у медіаторів. Її впровадження сприяє демократизації процесу вирішення сімейних спорів, робить його доступнішим, швидшим та економічно вигіднішим для всіх учасників.

¹ Рекомендації для медіаторів щодо підготовки та проведення онлайн – медіації (в редакції РГ “ODR в Україні” ГО “НАМУ” від 02.11.2021 р.). URL: <https://namu.com.ua/ua/info/mediators/uyenspyereashchkl-ses-sroamr-pyeeekashchkl/>

Сімейна медіація в Україні потребує значного вдосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Однією з головних проблем залишається нормативно-правове забезпечення, яке поки що не гарантує чіткого статусу медіації у сімейних спорах. Попри ухвалення Закону України «Про медіацію» його норми є загальними та потребують деталізації у Сімейному кодексі України та процесуальному законодавстві. Зокрема, невирішеним залишається питання виконання угод, укладених за результатами медіації, що є критично важливим для таких аспектів, як визначення місця проживання дитини чи виконання аліментних зобов'язань. Крім того, важливим завданням є розробка механізмів захисту прав дітей у процесі медіації, включаючи їхнє залучення до переговорного процесу та оцінку їхніх інтересів.

Ще одним викликом є недостатньо розвинена система професійної підготовки сімейних медіаторів. Відсутність єдиних стандартів освіти, кваліфікаційних вимог та механізму сертифікації призводить до різного рівня підготовки фахівців, що суттєво впливає на якість послуг. Необхідно розробити систему обов'язкової сертифікації медіаторів, яка враховуватиме як юридичну, так і психологічну складову їхньої діяльності. Особливо важливою є спеціалізована психологічна підготовка, яка дозволить медіаторам ефективно працювати із сім'ями, що перебувають у стані високого конфлікту, а також з особами, які пережили травматичний досвід.

Організаційно-методичне забезпечення сімейної медіації також потребує вдосконалення. Зокрема, необхідно інтегрувати медіацію у судову систему шляхом запровадження обов'язкового інформування сторін про можливість альтернативного вирішення спору та судового спрямування на медіацію. Крім того, сімейна медіація залишається малодоступною через її приватний характер та відсутність державного фінансування. Для розширення доступу до послуги необхідно запровадити державні програми фінансової підтримки медіації для соціально вразливих категорій громадян.

Технологічний розвиток є ще одним важливим напрямом вдосконалення сімейної медіації. В умовах цифровізації суспільства важливо створити нормативну базу для онлайн-медіації, що забезпечить захист персональних даних, надійну верифікацію учасників процесу та дотримання конфіденційності переговорів. Розвиток онлайн-плат-

форм для подання заяв, ведення переговорів та документування досягнутих домовленостей значно спростить доступ до медіації, особливо для людей, які проживають у віддалених регіонах або перебувають за кордоном. Крім того, перспективним є використання штучного інтелекту та алгоритмів для попереднього аналізу сімейних конфліктів, що дозволить медіаторам більш ефективно структурувати процес переговорів.

Суспільне ставлення до медіації також потребує змін. Попри те, що цей метод давно використовується у країнах Європейського Союзу та США, в Україні він досі залишається маловідомим серед населення. Важливо проводити інформаційні кампанії, спрямовані на популяризацію медіації та її переваг перед традиційним судовим розглядом. Окремо слід підготувати суддів, адвокатів та інших правників до взаємодії з медіаторами, оскільки їхня недовіра або скептичне ставлення часто стає перешкодою для ефективного застосування цього механізму.

Таким чином, вдосконалення сімейної медіації потребує комплексного підходу, що включає правові, організаційні, психологічні та технологічні аспекти. Удосконалення законодавства, запровадження єдиних стандартів підготовки медіаторів, розвиток онлайн-медіації та державна підтримка альтернативного вирішення сімейних спорів дозволять підвищити ефективність цього інструменту та сприяти зменшенню конфліктності у сімейних відносинах.

Ключові слова: неюрисдикційна форма захисту, захист сімейних прав, сімейні права, правові механізми, самозахист, альтернативне вирішення спору, конфлікт, позасудовий захист, договірне врегулювання, медіація, консенсус, досудове вирішення спорів.